

Warszawa, 9 grudnia 2014 r.

**Indywidualizacja procesu nauczania i wychowania w szkołach
zgodnie z potrzebami i możliwościami rozwojowymi uczniów, w tym
uczniów z niepełnosprawnościami**

**Ocena funkcjonowania dotychczasowych rozwiązań dotyczących
m. in. pomocy psychologiczno-pedagogicznej**

Wstęp

Obowiązująca od roku szkolnego 2009/2010 podstawa programowa¹ uwzględnia potrzeby, zainteresowania oraz aspiracje edukacyjne wszystkich uczniów, w tym uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, kładąc nacisk na indywidualizację w procesie kształcenia. Preambuła podstawy programowej stanowi, że obowiązkiem szkoły oraz poszczególnych nauczycieli jest podejmowanie działań mających na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia. Indywidualizacja procesu nauczania i wychowania w szkołach jest szczególnie istotna przy obniżeniu wieku obowiązku szkolnego do lat 6. Zmiany organizacyjne w szkołach, w tym związane z procesem nauczania najmłodszych uczniów, ukierunkowane są na indywidualne podejście do każdego dziecka.

Przepisy ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty² umożliwiają organizację kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży w zróżnicowanych formach zapewniających im realizację obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego oraz obowiązku nauki.

Art. 1 ustawy wskazuje, że system oświaty zapewnia dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwość korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej oraz możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami. System oświaty zapewnia opiekę nad uczniami niepełnosprawnymi przez umożliwienie zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych, jak również opiekę nad uczniami szczególnie uzdolnionymi poprzez umożliwianie realizowania indywidualnych programów nauczania oraz ukończenia szkoły każdego typu w skróconym czasie.

System kształcenia w Polsce jest elastyczny i umożliwia włączanie uczniów niepełnosprawnych do kształcenia we wszystkich typach przedszkoli, szkół i placówek, w tym przedszkolach, szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych. Dzieci i młodzież z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązek szkolny i obowiązek nauki spełniają poprzez udział w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych, organizowanych na podstawie orzeczenia o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych.

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. poz. 977 oraz z 2014 r. poz. 803).

² Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.).

I. Indywidualizacja procesu nauczania i wychowania w szkołach zgodnie z potrzebami i możliwościami rozwojowymi uczniów, w tym uczniów z niepełnosprawnościami

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej określa³, iż nauczyciel jest obowiązany indywidualizować pracę z uczniem na obowiązkowych i dodatkowych zajęciach edukacyjnych, odpowiednio do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia.

Obowiązek indywidualizacji procesu nauczania został wskazany w przepisach ustawy o systemie oświaty⁴, których uszczegółowieniem są regulacje zawarte w rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej dotyczących podstawy programowej kształcenia ogólnego⁵, warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów⁶, organizowania kształcenia specjalnego⁷, organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej⁸ i nadzoru pedagogicznego⁹.

Indywidualizacja przejawia się w dostosowywaniu do potrzeb i możliwości uczniów strategii edukacyjnych i wychowawczych, wykorzystywanych w codziennej pracy z uczniem, na każdym zajęciach prowadzonych przez nauczycieli. Nauczyciel powinien umożliwić uczniom wybór sposobów osiągnięcia celów i metod zdobywania wiedzy i umiejętności poprzez dostosowywanie tempa zajęć, metod i form pracy, tak by zarówno angażować każdego ucznia z osobna, jak i organizować pracę całej klasy. Indywidualizacja jest przede wszystkim sposobem pracy z każdym uczniem, w tym ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w każdym oddziale i na każdym zajęciach.

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 83, poz. 562, z późn. zm.).

⁴ Art. 1 pkt 4-6 ustawy o systemie oświaty.

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. poz. 977, z późn. zm.).

⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 83, poz. 562, z późn. zm.).

⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach (Dz. U. z 2014 r. poz. 392) oraz rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. z 2014 r. poz. 414).

⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. poz. 532).

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz. U. Nr 168, poz. 1324, z późn. zm.).

W podstawie programowej wskazano rozwiązania sprzyjające indywidualizacji procesu nauczania, jak np. obserwowanie i odkrywanie przez nauczyciela uzdolnień ucznia oraz ich rozwijanie, organizowanie przez szkołę zajęć zwiększających szanse edukacyjne uczniów zdolnych oraz uczniów mających trudności w nauce, wykorzystywanie pasji poznawczej uczniów, dostosowywanie wymagań do możliwości uczniów oraz taką organizację kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych, która zapewnia uczniom (liceum ogólnokształcące i technikum) możliwość nauki w zakresie rozszerzonym wybranych przedmiotów odpowiadających ich zainteresowaniom i potrzebom edukacyjnym.

Zgodnie z podstawą programową celem wychowania przedszkolnego jest m. in. wspomaganie dzieci w rozwijaniu uzdolnień oraz kształtowanie czynności intelektualnych potrzebnych dzieciom w codziennych sytuacjach i w dalszej edukacji, kształtowanie u dzieci odporności emocjonalnej, koniecznej do racjonalnego radzenia sobie w nowych i trudnych sytuacjach oraz zapewnienie dzieciom lepszych szans edukacyjnych poprzez wspieranie ich ciekawości, aktywności i samodzielności.

Podstawa programowa zaleca nauczycielom wychowania przedszkolnego prowadzenie obserwacji pedagogicznych mających na celu poznanie możliwości i potrzeb rozwojowych dzieci oraz dokumentowanie tych obserwacji. Z początkiem roku poprzedzającego rozpoczęcie przez dziecko nauki w klasie I szkoły podstawowej należy przeprowadzić analizę gotowości dziecka do podjęcia nauki. Uzyskane w ten sposób informacje mogą pomóc:

- 1) rodzicom w poznaniu gotowości dziecka do podjęcia nauki, aby mogli je w osiąganiu tej gotowości, odpowiednio do potrzeb, wspomagać,
- 2) nauczycielom wychowania przedszkolnego przy opracowaniu indywidualnego programu wspomaganie i korygowanie rozwoju dziecka, który będzie realizowany w roku poprzedzającym rozpoczęcie nauki w szkole podstawowej, a w przypadku dziecka posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego - zespołowi nauczycieli i specjalistów przy opracowywaniu lub modyfikowaniu indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego,
- 3) pracownikom poradni psychologiczno-pedagogicznej, którzy w razie potrzeby związanej ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi przeprowadzą pogłębioną diagnozę dziecka.

Podstawa programowa dla pierwszego etapu edukacyjnego została opracowana w sposób uwzględniający występowanie różnic w dojrzałości dzieci rozpoczynających edukację szkolną. Obowiązkiem nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej jest indywidualizacja nauczania, w szczególności poprzez dobór lub skonstruowanie odpowiedniego programu nauczania oraz dostosowanie metod pracy i wymagań do możliwości i potrzeb poszczególnych uczniów.

Zmiany systemowe związane z procesem obniżenia wieku obowiązku szkolnego prowadzone są systematycznie od kilku lat. Dzięki temu dzieciom 6-letnim łatwiej jest

przystosować się do warunków szkolnych. Wdrożone zmiany pozwoliły również zbliżyć organizację edukacji najmłodszych w I klasie do standardów obowiązujących w wychowaniu przedszkolnym.

Stało się to możliwe dzięki:

- a. ustawowemu określeniu maksymalnej liczby dzieci w oddziale klasy I-nie więcej niż 25 uczniów¹⁰. Od 1 września 2014 r. sukcesywnie wprowadzane jest - obowiązujące już w wychowaniu przedszkolnym - ograniczenie maksymalnej liczby uczniów w oddziale. Liczba uczniów w oddziałach klas I-III publicznej szkoły podstawowej docelowo, tj. od dnia 1 września 2016 r., nie będzie większa niż 25. Ponadto ze względu na to, że w latach szkolnych 2014/2015 i 2015/2016 naukę w klasie I realizować będą zarówno dzieci sześciolatnie i siedmioletnie, w publicznych szkołach podstawowych, w których utworzony zostanie więcej niż jeden oddział klasy I szkoły podstawowej, uczniowie zostaną przypisani do poszczególnych oddziałów według wieku, począwszy od dzieci najmłodszych. Dzięki takiemu rozwiązaniu w jednym oddziale będą uczyły się dzieci w zbliżonym wieku. Wprowadzenie tego rozwiązania pozwala na zapewnienie młodszym uczniom lepszej integracji w oddziale oraz lepszych warunków realizowania podstawy programowej kształcenia ogólnego. Tylko w szczególnie uzasadnionych przypadkach, na wniosek rodziców, dyrektor szkoły dokonując podziału uczniów może odstąpić od tej zasady;
- b. wprowadzeniu możliwości zatrudnienia asystenta nauczyciela w szkole podstawowej, w tym specjalnej i integracyjnej, asystenta nauczyciela lub osoby niebędącej nauczycielem, prowadzących zajęcia w klasach I-III, lub asystenta wychowawcy świetlicy¹¹. Do zadań asystenta należy wspieranie nauczyciela prowadzącego zajęcia dydaktyczne, wychowawcze i opiekuńcze lub zajęcia świetlicowe lub wspieranie osoby niebędącej nauczycielem prowadzącej takie zajęcia. Zakres zadań asystenta nauczyciela polegających na wspieraniu nauczyciela ustala dyrektor szkoły mając na względzie potrzeby wynikające z zadań realizowanych w szkole przez nauczycieli. Szczegółowe zadania przydziela asystentowi nauczyciela nauczyciel lub osoba prowadząca zajęcia, których będzie on wspierał. Wprowadzenie możliwości zatrudnienia asystenta nauczyciela jest korzystne dla uczniów oraz dla samych nauczycieli. Pozwala bowiem na wzmocnienie standardu opieki nad uczniami oraz opiekuńczej funkcji szkoły, jak również stwarza możliwość zapewnienia nauczycielowi szkoły podstawowej wsparcia w wykonywanych przez niego obowiązkach, co ma szczególnie istotne znaczenie w aspekcie obniżenia wieku rozpoczęcia realizacji obowiązku szkolnego;

¹⁰ Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013 r. poz. 1265).

¹¹ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty (Dz. U. z 2014 r. poz. 642).

- c. umożliwieniu - na wniosek rodziców - odroczenia realizacji obowiązku szkolnego dzieci 6-letnich nawet po rozpoczęciu roku szkolnego (do końca roku kalendarzowego, w którym dziecko kończy 6 lat)¹². Zgodnie z przepisami, wniosek o odroczenie spełniania obowiązku szkolnego może zostać złożony w trakcie całego roku kalendarzowego, w którym dziecko kończy sześć lat. Tym samym wniosek taki będą mogli składać zarówno rodzice dziecka, które nie rozpoczęło jeszcze spełniania obowiązku szkolnego (odbywa roczne przygotowanie przedszkolne w przedszkolu, innej formie wychowania przedszkolnego lub oddziale przedszkolnym zorganizowanym w szkole podstawowej), jak i dziecka, które już rozpoczęło realizację tego obowiązku (zostało przyjęte do klasy I szkoły podstawowej). Nowe rozwiązanie jest odpowiedzią na zgłaszaną przez rodziców dzieci sześciolletnich potrzebę wprowadzenia rozwiązania umożliwiającego odroczenie spełniania obowiązku szkolnego nawet w przypadku dziecka, które rozpoczęło już jego spełnianie, a nie osiągnęło pełnej gotowości szkolnej;
- d. zagwarantowaniu zajęć świetlicowych dzieciom ze szkół podstawowych i gimnazjów, które muszą przebywać w szkole dłużej ze względu na czas pracy rodziców (na wniosek rodziców) lub organizację dojazdu do szkoły lub inne okoliczności wymagające zapewnienia opieki w szkole¹³. Zgodnie z przepisami, w szkołach podstawowych oraz w szkołach prowadzących kształcenie specjalne uczniów, szkoła ma obowiązek zapewnić uczniom zajęcia świetlicowe, które organizowane będą systematycznie, w ciągu całego dnia, z uwzględnieniem potrzeb edukacyjnych oraz rozwojowych dzieci i młodzieży, a także ich możliwości psychofizycznych. Pod opieką jednego nauczyciela nie może pozostawać więcej niż 25 uczniów. Wyjątek stanowią szkoły specjalne i integracyjne oraz oddziały integracyjne i specjalne zorganizowane w szkołach ogólnodostępnych, w których liczba uczniów na zajęciach świetlicowych pozostających pod opieką jednego nauczyciela powinna odpowiadać liczbie uczniów wymaganej dla oddziału specjalnego lub integracyjnego, określonej w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie ramowych statutow publicznego przedszkola oraz publicznych szkół¹⁴. Przepisy te mają zastosowanie również w odniesieniu do gimnazjów, jeżeli zajdzie potrzeba zapewnienia zajęć świetlicowych uczniom tej szkoły, np. w sytuacji oczekiwania na dowóz zorganizowany przez gminę;
- e. wprowadzeniu zmiany w zakresie wydawania zezwoleń na spełnianie przez dziecko obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego poza przedszkolem, oddziałem przedszkolnym lub inną formą wychowania przedszkolnego

¹² Ustawa z dnia 24 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty (Dz. U. z 2014 r. poz. 642).

¹³ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty (Dz. U. z 2014 r. poz. 642).

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutow publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz. U. Nr 61, poz. 624, z późn. zm.).

i obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki poza szkołą¹⁵. Zgodnie z nowym brzmieniem przepisów, rodzice mogą składać wniosek do dyrektora w każdym terminie, w tym także po rozpoczęciu roku szkolnego. Wprowadzenie możliwości rozpoczynania realizowania obowiązku szkolnego poza szkołą, czy obowiązku przedszkolnego poza przedszkolem, oddziałem przedszkolnym w szkole podstawowej lub inną formą wychowania przedszkolnego, w trakcie trwania roku szkolnego rozszerza zakres współdecydowania rodziców o edukacji dziecka. Na potrzebę zmian w zakresie odstąpienia od określonego w ustawie terminu składania wniosku zwracali uwagę również dyrektorzy szkół i rodzice uczniów, którzy w trakcie roku szkolnego wrócili do Polski po dłuższym pobycie za granicą.

W celu zwiększenia nacisku na uwzględnianie przez nauczycieli indywidualnych możliwości i potrzeb dzieci oraz najmłodszych uczniów w dniu 30 maja 2014 r. Minister Edukacji Narodowej podpisał rozporządzenie zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. poz.803)¹⁶. Wprowadzone zmiany mają na celu lepsze dostosowanie przebiegu procesu edukacji do indywidualnych możliwości i potrzeb najmłodszych uczniów. Zrezygnowano więc z wyodrębnienia wykazu wiadomości i umiejętności, jakie wskazywano wcześniej dla ucznia kończącego klasę I szkoły podstawowej, gdyż takie rozwiązanie często stanowiło utrudnienie dla nauczycieli w dostosowaniu procesu edukacyjnego do potrzeb i możliwości rozwijających się w różnym tempie dzieci. Edukacja wczesnoszkolna to proces trwający 3 lata, w trakcie których dziecko powinno stopniowo, w miarę swoich możliwości, zdobywać poszczególne umiejętności i wiadomości. Zgodnie z wprowadzoną zmianą decyzję o tym, ile czasu uczeń potrzebuje na opanowanie wiadomości i umiejętności z poszczególnych obszarów zawartych w podstawie programowej edukacji wczesnoszkolnej, podejmuje wyłącznie nauczyciel. W podstawie edukacji wczesnoszkolnej wykreślono z katalogu wymagań te, które dotyczą umiejętności korzystania z podręczników, zeszytów ćwiczeń i innych środków dydaktycznych. Przyjęto bowiem założenie, że podstawą nauczania w klasach I – III szkoły podstawowej powinna być przede wszystkim różnorodna działalność dziecka wynikająca z jego indywidualnych potrzeb i możliwości rozwojowych.

Wskazano również, iż szkoła powinna zadbać o adaptację dzieci do warunków szkolnych, w tym o ich poczucie bezpieczeństwa. Czas trwania okresu adaptacyjnego określa nauczyciel, biorąc pod uwagę potrzeby dzieci. Planując proces nauczania, nauczyciel powinien uwzględnić zróżnicowane możliwości uczniów, określa metody nauczania, środki dydaktyczne oraz tempo realizacji treści nauczania. Czas trwania

¹⁵ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty (Dz. U. z 2014 r. poz. 642).

¹⁶ Zmiany w powołanym rozporządzeniu dotyczyły podstawy programowej wychowania przedszkolnego (załącznik nr 1) oraz podstawy programowej edukacji wczesnoszkolnej (załącznik nr 2).

zajęć edukacyjnych powinien wynikać z możliwości psychofizycznych uczniów oraz ze sposobu realizacji poszczególnych treści nauczania.

Na wyższych etapach edukacyjnych podstawa programowa kładzie nacisk na rozwijanie indywidualnych uzdolnień i zainteresowań uczniów i wskazuje na potrzebę dostosowania kształcenia do potrzeb i możliwości każdego ucznia, np. na II etapie edukacyjnym podstawa programowa języka polskiego zaleca, aby nauczyciel tworzył sytuacje metodyczne, wykorzystując pasję poznawczą uczniów. Natomiast w przypadku przedmiotów muzyka i plastyka wskazuje się, aby nauczyciele uwzględniali możliwości uczniów i dostosowywali do nich wymagania.

Uczniowie gimnazjum¹⁷ obowiązkowo realizują projekt edukacyjny. Temat tego projektu określają uczniowie w porozumieniu z nauczycielem, a jego realizacja opiera się na działaniu zespołowym i wykorzystaniu różnych uzdolnień uczniów.

Organizacja kształcenia na IV etapie edukacyjnym zapewnia uczniowi liceum ogólnokształcącego i technikum swobodny rozwój zgodny z jego uzdolnieniami i potrzebami. Uczeń ma możliwość wyboru kształcenia w zakresie rozszerzonym z przedmiotów matematyczno-przyrodniczych lub humanistycznych. Podstawa programowa przewiduje dla uczniów, którzy wybierają kształcenie w zakresie rozszerzonym z przedmiotów przyrodniczych obowiązkową realizację przedmiotu uzupełniającego historia i społeczeństwo, a dla uczniów, którzy wybierają kształcenie humanistyczne obowiązkowy przedmiot uzupełniający przyroda.

Szkoła ma także możliwość organizowania zajęć sprzyjających rozwijaniu uzdolnień i zainteresowań uczniów¹⁸. Jeżeli chodzi o zindywidualizowane podejście do sprawności fizycznej uczniów, to nauczyciel wychowania fizycznego przy ustalaniu oceny osiągnięć edukacyjnych powinien w szczególności brać pod uwagę wysiłek wkładany przez ucznia w wywiązywanie się z obowiązków wynikających ze specyfiki tych zajęć. Miarą może być systematyczność udziału w zajęciach wychowania fizycznego, a także aktywność uczniów w trakcie zajęć. Wskaźnikiem aktywności natomiast może być wykonywanie zadań w trakcie zajęć na miarę możliwości ucznia.

II. Indywidualizacja w procesie kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uczniów z niepełnosprawnościami, zagrożonych niedostosowaniem społecznym, niedostosowanych społecznie

1. Specjalne potrzeby edukacyjne

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 sierpnia 2010 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 156, poz. 1046).

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r., w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. poz. 204, z późn. zm.).

Określenie „specjalne potrzeby edukacyjne” jest bardzo szerokie – wyznacznikiem są potrzeby edukacyjne i rozwojowe dziecka. Specjalne potrzeby edukacyjne ucznia mogą wynikać w szczególności z:

- z niepełnosprawności,
- z niedostosowania społecznego,
- z zagrożenia niedostosowaniem społecznym,
- ze szczególnych uzdolnień,
- ze specyficznych trudności w uczeniu się¹⁹,
- z zaburzeń komunikacji językowej,
- z choroby przewlekłej,
- z sytuacji kryzysowych lub traumatycznych,
- z niepowodzeń edukacyjnych,
- z zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego i kontaktami środowiskowymi,
- z trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą.

Katalog potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów nie jest zamknięty.

Podstawowym aspektem pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest rzetelne rozpoznanie jego indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych – zarówno obszarów trudności, jak i mocnych stron czy szczególnych uzdolnień. Wszelkie formy indywidualizacji pracy powinny bazować na rozpoznawaniu i wykorzystaniu potencjału ucznia do pokonywania deficytów.

Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wymagają dodatkowego wsparcia w procesie kształcenia i wychowania, by - jak w przypadku uczniów napotykaających na trudności w uczeniu się, sprostać wymaganiom określonym w podstawie programowej, czy rozwinąć szczególne uzdolnienia osiągając jak najlepsze wyniki wykraczając poza wymagania tej podstawy. Działania jednostek systemu oświaty ukierunkowane są nie tylko na podnoszenie osiągnięć edukacyjnych dzieci i młodzieży, ale obejmują również wspieranie indywidualnego rozwoju każdego dziecka w szerokim jego aspekcie – poznawczym, emocjonalnym, społecznym, także poprzez wspieranie rodziców i nauczycieli w rozwiązywaniu problemów wychowawczych i dydaktycznych oraz rozwijaniu ich umiejętności wychowawczych w celu zwiększania efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów potrzebujących takiej pomocy.

W przepisach prawa przewidziano szereg możliwości realizacji potrzeb edukacyjnych uczniów uczęszczających do szkół wszystkich typów i rodzajów - od udzielania

¹⁹ Uczniowie o specyficznych trudnościach w uczeniu się to uczniowie w normie intelektualnej, którzy mają trudności w przyswajaniu treści nauczania, wynikające ze specyfiki ich funkcjonowania percepcyjno-motorycznego i poznawczego, nieuwarunkowane schorzeniami neurologicznymi (np. dysleksja, dysgrafia, dysortografia, dyskalkulia).

bezpośredniej pomocy w szkole podczas bieżącej pracy, zajęć z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, porad i konsultacji, przez dostosowanie, dostosowanie wymagań do potrzeb i możliwości ucznia, organizacji kształcenia i stosowanych metod pracy (np. dostosowanie wymagań edukacyjnych, kształcenie specjalne, indywidualny program nauki, zwolnienie z nauki drugiego języka obcego²⁰) oraz dostosowanie czasu rozpoczęcia kształcenia oraz okresu jego trwania (wcześniejsze rozpoczęcie lub odroczenie obowiązku szkolnego, przedłużanie etapów edukacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych²¹, skracanie okresu kształcenia dla uczniów niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym²², promocja do klasy programowo wyższej w trakcie roku szkolnego, indywidualny tok nauki).

2. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna

Nauczyciele i specjaliści zatrudnieni w szkole zobligowani są do rozpoznania potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów oraz udzielania im wsparcia po stwierdzeniu takiej potrzeby. Szczegółowe regulacje w tym zakresie zostały określone w przepisach rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej²³.

Podstawą do uruchomienia pomocy dziecku jest rozpoznanie jego potrzeb rozwojowych i edukacyjnych w tym zakresie. Dostrzeżenie zarówno trudności dziecka, jak i jego szczególnych uzdolnień w celu udzielenia odpowiedniego wsparcia należy do podstawowych zadań nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem, ale także do innych osób, które na co dzień stykają się z dzieckiem i jego problemami – pomocy nauczyciela, asystenta edukacji romskiej, pielęgniarki, kuratora sądowego czy asystenta rodziny.

Zapewnienie uczniom pomocy psychologiczno-pedagogicznej, adekwatnej do rozpoznanych potrzeb w tym zakresie, należy do kompetencji dyrektora szkoły.

²⁰ Dyrektor szkoły może zwolnić ucznia z nauki drugiego języka obcego na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania lub opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, ucznia z wadą słuchu, z głęboką dysleksją rozwojową, z afazją,

z niepełnosprawnościami sprzężonymi lub z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera.

²¹ Uczniom niepełnosprawnym można przedłużyć okres nauki na każdym etapie edukacyjnym o jeden rok, zwiększając proporcjonalnie wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych. Kształcenie specjalne uczniów niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym może być wydłużone w każdym typie szkoły (do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym kończą 18. rok życia w przypadku szkoły podstawowej, 21. rok życia – w przypadku gimnazjum, 24. rok życia - w przypadku szkoły ponadgimnazjalnej).

²² Dla uczniów niedostosowanych społecznie lub zagrożonych niedostosowaniem społecznym uczęszczających do zasadniczych szkół zawodowych zorganizowanych w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, zakładach poprawczych lub schroniskach dla nieletnich można skrócić okres nauki do dwóch lat, pod warunkiem zachowania co najmniej minimalnego wymiaru godzin poszczególnych obowiązkowych zajęć edukacyjnych przewidzianego dla trzyletniego okresu nauczania.

²³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. poz. 532).

Dyrektor w porozumieniu z organem prowadzącym podejmuje decyzje m. in. dotyczące zatrudnienia nauczycieli i specjalistów wykonujących zadania z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w szczególności psychologów, pedagogów, logopedów i doradców zawodowych, odpowiednio do rozpoznanych wcześniej potrzeb w tym zakresie.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w szkole polega przede wszystkim na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana w trakcie bieżącej pracy z uczniem oraz w formie zajęć rozwijających uzdolnienia, zajęć specjalistycznych oraz porad i konsultacji.

W przypadku ucznia niepełnosprawnego posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego planowanie i koordynowanie udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej należy do zadań zespołu nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem. Koordynacja udzielania pomocy należy do zadań wychowawcy klasy lub innej osoby wskazanej przez dyrektora szkoły. Spotkania zespołu odbywają się w miarę potrzeb.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana jest także rodzicom uczniów oraz nauczycielom, w formie porad, konsultacji, warsztatów i szkoleń. Dyrektor szkoły organizując pomoc psychologiczno-pedagogiczną współpracuje w tym zakresie z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, rodzicami uczniów, placówkami doskonalenia nauczycieli, innymi przedszkolami, szkołami i placówkami, a także organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży.

Poradnie psychologiczno-pedagogiczne zapewniają profesjonalne wsparcie w rozwiązywaniu problemów edukacyjno-wychowawczych poprzez prowadzenie m. in. działań diagnostycznych, terapeutycznych, a także realizację działań profilaktycznych. Odbiorcy usług poradni to zarówno dzieci – w wieku już od urodzenia, młodzież, rodzice, jak i nauczyciele.

Do zadań poradni należy: diagnozowanie dzieci i młodzieży, udzielanie pomocy bezpośredniej uczniom oraz rodzicom, realizacja zadań profilaktycznych oraz wspierających wychowawczą i edukacyjną funkcję przedszkola, szkoły i placówki, w tym wspieraniu nauczycieli w rozwiązywaniu problemów dydaktyczno-wychowawczych oraz wspomaganie przedszkoli, szkół i placówek.

Należy podkreślić, że poradnie realizują także działania z zakresu profilaktyki oraz wspierają wychowawczą i edukacyjną funkcję szkoły i placówki, polegające m. in. na:

- 1) udzielaniu nauczycielom, wychowawcom grup wychowawczych lub specjalistom pomocy w rozpoznawaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dzieci i młodzieży,

- 2) udzielaniu nauczycielom, wychowawcom grup wychowawczych lub specjalistom pomocy w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych,
- 3) podejmowaniu działań z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów dzieci i młodzieży,
- 4) prowadzeniu edukacji dotyczącej ochrony zdrowia psychicznego wśród dzieci i młodzieży, rodziców i nauczycieli,
- 5) udzielaniu, we współpracy z placówkami doskonalenia nauczycieli i bibliotekami pedagogicznymi, wsparcia merytorycznego nauczycielom, wychowawcom grup wychowawczych i specjalistom pracującym z dzieckiem.

Udzielanie bezpośredniej pomocy dzieciom i młodzieży oraz rodzicom przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne, polega w szczególności na prowadzeniu terapii dzieci i młodzieży oraz ich rodzin oraz udzielaniu pomocy rodzicom w rozpoznawaniu potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dzieci i młodzieży oraz w rozwiązywaniu problemów edukacyjnych i wychowawczych.

3. Dostosowanie wymagań edukacyjnych

Nauczyciel jest obowiązany dostosować wymagania edukacyjne do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia:

- a) posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego - na podstawie tego orzeczenia oraz ustaleń zawartych w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym, opracowanym dla ucznia na podstawie przepisów rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej²⁴;
- b) posiadającego orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania - na podstawie tego orzeczenia;
- c) posiadającego opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, o specyficznych trudnościach w uczeniu się lub inną opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej - na podstawie tej opinii;
- d) nieposiadającego ww. orzeczeń lub opinii, który objęty jest pomocą psychologiczno-pedagogiczną w szkole - na podstawie rozpoznania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, dokonanego przez nauczycieli i specjalistów, o którym mowa w przepisach w sprawie

²⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach (Dz. U. z 2014 r. poz. 392) oraz rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. z 2014 r. poz. 414).

zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach²⁵.

Dostosowanie metod i form pracy z dzieckiem do jego możliwości, uwarunkowanych dysfunkcjami czy sytuacją społeczną to np.:

- dostosowanie sposobów komunikowania się z uczniem,
- wydłużenie czasu pracy kiedy jest to konieczne,
- dzielenie materiału nauczania na mniejsze partie, zmniejszenie liczby zadań do wykonania, zwiększenie liczby ćwiczeń i powtórzeń materiału,
- częste odwoływanie się do konkretnych przykładów i stosowanie metody poglądowości umożliwiającej poznawanie wielozmysłowe,
- zastosowanie dodatkowych środków dydaktycznych i środków technicznych,
- powtarzanie reguł obowiązujących w klasie oraz jasnym wyznaczeniem granic i egzekwowaniem ich przestrzegania.

4. Kształcenie uczniów niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym

Uczniowie niepełnosprawni, niedostosowani społecznie, zagrożeni niedostosowaniem społecznym obejmowani są kształceniem specjalnym na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego wydanego przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym publicznej poradni specjalistycznej²⁶.

Organizację kształcenia specjalnego regulują przepisy ustawy o systemie oświaty oraz rozporządzenia wykonawcze do tej ustawy²⁷. Kształcenie specjalne organizuje się we wszystkich typach²⁸ i rodzajach²⁹ szkół dla dzieci i młodzieży oraz ośrodkach³⁰.

²⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. poz. 532).

²⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz. U. Nr 173, poz. 1072).

²⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach (Dz. U. z 2014 r. poz. 392) oraz rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. z 2014 r. poz. 414).

²⁸ Szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły ponadgimnazjalne.

²⁹ Szkoły ogólnodostępne, ogólnodostępne z oddziałami integracyjnymi lub specjalnymi, integracyjne, specjalne.

³⁰ Specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze, specjalne ośrodki wychowawcze, młodzieżowe ośrodki wychowawcze, młodzieżowe ośrodki socjoterapii oraz ośrodki umożliwiający dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, a także dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym z niepełnosprawnościami sprzężonymi realizację odpowiednio obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki.

Indywidualizacja procesu kształcenia uczniów niepełnosprawnych polega na realizacji indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych niezależnie od typu i rodzaju szkoły do jakiej uczęszczają, możliwości przedłużenia okresu kształcenia na każdym etapie edukacyjnym, a także w dostosowywaniu form i warunków przeprowadzania sprawdzianu i egzaminów zewnętrznych do ich potrzeb.

Uczniowie pełnosprawni oraz niepełnosprawni, których rozwój intelektualny jest prawidłowy dla wieku lub kształtuje się na poziomie upośledzenia umysłowego w stopniu lekkim, realizują tę samą podstawę programową kształcenia ogólnego we wszystkich typach szkół oraz odpowiednio podstawę programową kształcenia w zawodach³¹. Natomiast uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym realizują odrębną podstawę programową kształcenia ogólnego (podstawa programowa dla szkoły podstawowej i gimnazjum oraz dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy). Natomiast dzieci i młodzież z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim realizują obowiązek rocznego wychowania przedszkolnego, obowiązek szkolny i obowiązek nauki w formie zespołowych lub indywidualnych zajęć rewalidacyjno-wychowawczych³².

Dla każdego ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego opracowuje się indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny, uwzględniający zalecenia zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego oraz dostosowany do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia³³. Program opracowuje zespół, który tworzą nauczyciele i specjaliści prowadzący zajęcia z uczniem, po dokonaniu wielospecjalistycznej oceny poziomu jego funkcjonowania, we współpracy, w zależności od potrzeb, z poradnią psychologiczno-pedagogiczną, w tym poradnią specjalistyczną. W opracowaniu programu mogą uczestniczyć rodzice oraz pełnoletni uczniowie niepełnosprawni.

Uczniowie niepełnosprawni niezależnie od typu i rodzaju szkoły do jakiej uczęszczają, obejmowani są zajęciami rewalidacyjnymi. Są to zajęcia o charakterze terapeutycznym, wspomagającym rozwój dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami. Obowiązkowy wymiar tych zajęć w szkole w zależności od jej typu i rodzaju został określony w przepisach³⁴.

³¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach (Dz. U. poz. 184).

³² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim (Dz. U. poz. 529).

³³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach (Dz. U. z 2014 r. poz. 392) oraz rozporządzenie MEN z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. z 2014 r. poz. 414).

³⁴ j. w.

Młodzież niedostosowana społecznie lub zagrożona niedostosowaniem społecznym, kształcąca się w szkołach ogólnodostępnych, obejmowana jest zajęciami o charakterze socjoterapeutycznym oraz innymi zajęciami o charakterze terapeutycznym, organizowanymi w ramach udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej³⁵. Dla młodzieży niedostosowanej społecznie lub zagrożonej niedostosowaniem społecznym kontynuującej naukę w szkołach zorganizowanych w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych lub młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, organizowane są zajęcia resocjalizacyjne oraz terapeutyczne i profilaktyczno-wychowawcze³⁶, umożliwiające nabywanie umiejętności życiowych ułatwiających prawidłowe funkcjonowanie w środowisku rodzinnym i społecznym oraz zajęcia z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Pomoc dla kadry pedagogicznej szkół w zakresie organizacji kształcenia specjalnego świadczą poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym poradnie specjalistyczne, oferujące profesjonalne wsparcie w rozwiązywaniu problemów edukacyjno-wychowawczych poprzez prowadzenie działań diagnostycznych, terapeutycznych, wydawanie opinii i orzeczeń, a także realizację działań profilaktycznych. Na pisemny wniosek dyrektora przedszkola, szkoły lub placówki lub rodzica dziecka niepełnosprawnego albo pełnoletniego ucznia niepełnosprawnego, poradnia jest zobowiązana jest także do współpracy w określaniu niezbędnych warunków do nauki, sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych, w tym z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Do współpracy ze szkołami ogólnodostępnymi w zakresie diagnozowania i rozwiązywania problemów dydaktyczno-wychowawczych uczniów objętych kształceniem specjalnym uczęszczających do tych szkół, zobowiązane są także ośrodki. Specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze wspierają szkoły ogólnodostępne w zakresie pracy z uczniami niepełnosprawnymi, młodzieżowe ośrodki wychowawcze – z uczniami niedostosowanymi społecznie, a młodzieżowe ośrodki socjoterapii z uczniami zagrożonymi niedostosowaniem społecznym.

5. Uczniowie szczególnie uzdolnieni

Opieka nad uczniami szczególnie uzdolnionymi dotyczy m. in. umożliwiania im realizowania indywidualnych programów nauki lub realizowania indywidualnego toku nauki, który umożliwia ukończenie szkoły każdego typu w skróconym czasie³⁷.

³⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. poz. 532).

³⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 maja 2011 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz. U. Nr 109, poz. 631).

³⁷ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.).

Pojęcia indywidualnego programu oraz indywidualnego toku nauki zostały zdefiniowane w przepisach³⁸. Przepisy jako formy pracy skierowane do ucznia zdolnego wskazują:

- indywidualny program nauki, który uczeń może realizować z jednego, kilku lub wszystkich obowiązujących zajęć edukacyjnych przewidzianych w szkolnym planie nauczania dla danej klasy (na każdym etapie edukacyjnym i w każdym typie szkoły);
- indywidualny tok nauki, realizowany przez ucznia z jednego, kilku lub wszystkich obowiązujących zajęć edukacyjnych wg systemu innego niż udział w obowiązkowych zajęciach edukacyjnych przewidzianych w szkolnym planie nauczania dla danej klasy (na każdym etapie edukacyjnym i w każdym typie szkoły).

Indywidualny program nauki tworzony jest przez nauczyciela prowadzącego zajęcia edukacyjne w szkole i pod którego kierunkiem uczeń będzie go realizował lub jest to program opracowany poza szkołą i zaakceptowany przez nauczyciela o którym mowa powyżej. Program ten jest dostosowany do uzdolnień, zainteresowań i możliwości edukacyjnych ucznia oraz umożliwia rozwijanie jego wiedzy w określonych obszarach, w których wykazuje on szczególne - wyższe od przeciętnych - predyspozycje do nauki, ale realizowany jest w czasie zajęć edukacyjnych w szkole.

Indywidualny tok nauki uczeń może realizować z jednego, kilku lub wszystkich obowiązujących zajęć edukacyjnych według systemu innego niż udział w obowiązkowych zajęciach edukacyjnych przewidzianych w szkolnym planie nauczania dla danej klasy. Uczeń realizujący indywidualny tok nauki może uczęszczać na wybrane zajęcia edukacyjne do danej klasy lub do klasy programowo wyższej, w swojej lub innej szkole, na wybrane zajęcia edukacyjne w szkole wyższego stopnia, albo realizować program w całości lub w części we własnym zakresie. Może on realizować w ciągu jednego roku szkolnego program nauczania z zakresu dwóch klas lub więcej oraz może być klasyfikowany i promowany w czasie całego roku szkolnego. Jest to zatem taka forma realizacji obowiązku szkolnego lub nauki, której celem jest przede wszystkim umożliwienie uczniom szczególnie uzdolnionym przyspieszonego ukończenia poszczególnych etapów kształcenia. Indywidualny tok nauki może być realizowany według programu nauczania objętego szkolnym zestawem programów nauczania lub indywidualnego programu nauki utworzonego przez nauczyciela prowadzącego, czy opracowanego przy udziale i pomocy innych nauczycieli, w tym nauczyciela ze szkoły wyższego stopnia, doradcy metodycznego, psychologa, pedagoga oraz nawet samego ucznia. Program ten może być również opracowany poza szkołą, ale musi być zaakceptowany przez nauczyciela prowadzącego.

III. Działania Ministra Edukacji Narodowej na rzecz podnoszenia jakości kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

³⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki (Dz. U. z 2002 r. Nr 3, poz. 28).

Działania Ministerstwa Edukacji Narodowej służą stworzeniu rozwiązań o charakterze systemowym i organizacyjnym, skutecznie wpływających na efektywność kształcenia dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Indywidualne podejście do uczniów z różnego rodzaju dysfunkcjami, potrzebujących wsparcia w rozwijaniu zdolności i zainteresowań czy w pokonywaniu trudności, służy podnoszeniu efektywności ich kształcenia i zapewnieniu im pomocy psychologiczno-pedagogicznej jak najbliżej – w ich przedszkolu, szkole lub placówce. Wprowadzane zmiany dotyczące organizacji kształcenia specjalnego oraz udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej dzieciom i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z niepełnosprawnościami, mają na celu bardziej efektywną, niż dotychczas, zindywidualizowaną pomoc, w szczególności tym dzieciom i młodzieży niepełnosprawnym, które kształcą się w szkołach ogólnodostępnych.

Od 2008 r. konsekwentnie wprowadzane są zmiany w przepisach prawa, które mają na celu zapewnienie dzieciom i młodzieży niepełnosprawnym powodzenia w nauce szkolnej, wyrównujące ich szanse edukacyjne, zapewniające odpowiednie warunki do nauki i pomoc psychologiczno-pedagogiczną.

W 2012 r. zostało zorganizowane *Forum Rodziców* przy Ministrze Edukacji Narodowej – platforma umożliwiająca wpływanie na kierunek polityki oświatowej przez organizacje grupujące rodziców uczniów. Rezultatem tych działań jest m.in. zebranie postulatów rodziców odnośnie funkcjonowania szkoły, szkoleń dla rodziców oraz podjęcie prac nad opracowaniem poradnika dla rodziców dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami, zawierającego informacje o możliwych sposobach wsparcia dzieci i młodzieży niepełnosprawnych i ich rodzin, we współpracy z Ministerstwem Zdrowia i Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej. Wśród rezultatów Forum należy wyróżnić przeprowadzenie szerokiej dyskusji na temat miejsca dziecka niepełnosprawnego w systemie oświaty, wraz z propozycjami odpowiednich zmian systemowych, zapewniających takim uczniom jak najlepszą opiekę i wsparcie rozwoju.

W ramach realizacji Rządowego Programu „Bezpieczna i przyjazna szkoła” w 2012 i 2013 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej przeprowadziło otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych dotyczących obszaru pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W 2012 r. konkurs pn. „Edukacja włączająca w kształceniu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach ogólnodostępnych, z oddziałami integracyjnymi i integracyjnymi”, adresowany do jednostek samorządu terytorialnego, które prowadziły przedszkola, szkoły i placówki oraz organizacji pozarządowych oraz podmiotów, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, miał na celu wyłonienie najkorzystniejszych ofert podmiotów, które zrealizują w szkołach ogólnodostępnych, z oddziałami integracyjnymi oraz szkołach integracyjnych, projekty upowszechniające ideę edukacji włączającej. Na realizację powyższego zadania przeznaczono środki publiczne w wysokości 1 900 000 zł. W konkursie otrzymało dofinansowanie 48 podmiotów. Zrealizowane projekty były adresowane do uczniów, w tym uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, od II

do IV etapu edukacyjnego, którzy uczęszczają do tych szkół oraz ich rodziców i nauczycieli.

W roku 2013 został ogłoszony otwarty konkurs ofert na realizację zadania publicznego pn.: „Szkoła przyjazna i bezpieczna dla dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – projekty promujące i upowszechniające działania z obszaru bezpiecznego i efektywnego funkcjonowania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych, wspierające indywidualizację kształcenia oraz kształtowanie przyjaznego i bezpiecznego klimatu społecznego w szkole”, gdzie grupą docelową konkursu są uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uczniowie niepełnosprawni. W konkursie otrzymało dofinansowanie 38 podmiotów, na kwotę 1,6 mln zł.

W ramach Priorytetu III Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki realizowanych było wiele projektów mających na celu wsparcie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W latach 2010-2011 realizowany był projekt systemowy „Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”. Projekt realizowany był przez ministerstwo Edukacji Narodowej we współpracy z Akademią Pedagogiki Specjalnej w Warszawie.

Działania projektu służyły przygotowaniu szkół i placówek, organu nadzoru pedagogicznego i organów prowadzących do realizacji zadań w zakresie organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej i kształcenia specjalnego.

Celem ogólnym było przygotowanie beneficjentów projektu do zapewnienia świadczenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej jak najbliżej ucznia, w środowisku jego nauczania i wychowania, oraz poprawa jakości systemu kształcenia i wychowania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Do wszystkich przedszkoli, szkół i placówek przekazano również nieodpłatnie za pośrednictwem kuratoriów oświaty, materiały dydaktyczne dla dyrektorów, nauczycieli i rodziców, wspomagające w pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami, w tym z uczniem niepełnosprawnym. Została również uruchomiona platforma informacyjno-komunikacyjna, poprzez którą oprócz zamieszczonych, wymienionych wyżej materiałów, eksperci udzielali odpowiedzi na zgłaszane przez dyrektorów i nauczycieli pytania. Opracowane w projekcie materiały dla nauczycieli pomocne w pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi udostępnione są na portalu edukacyjnym Scholaris.

Wiele publikacji dotyczących pracy z uczniami ze specjalnych potrzebach edukacyjnych i uczniami niepełnosprawnymi, jest dostępnych na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji³⁹.

³⁹ Strona ORE: www.ore.edu.pl; np. cykl „One są wśród nas”, „Model wspomagania uczniów z dysfunkcją wzroku, uczęszczających do plockich szkół ogólnodostępnych”, „Dostosowanie zestawów zadań i arkuszy egzaminacyjnych do potrzeb uczniów niewidomych i słabowidzących”, „Edukacja

Nauczyciele, rodzice i inni pracownicy oświaty mogą również skorzystać z materiałów dotyczących kształcenia zawodowego uczniów niepełnosprawnych opracowanych przez Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej⁴⁰ oraz materiałami zamieszczonymi na stronie internetowej Instytutu Badań Edukacyjnych⁴¹.

IV. Ocena funkcjonowania dotychczasowych rozwiązań dotyczących m. in. pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Z danych zawartych w Systemie Informacji Oświatowej (wg stanu na 31 marca 2014 r.) wynika, że poszczególnymi zajęciami z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej objętych jest 1 404 995 uczniów różnych typów, tj. ok. 30%. Szczegółowe zestawienie znajduje się w poniższej tabeli.

Tabela 1. Liczba uczniów objętych poszczególnymi zajęciami z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej (p-p), wykazanych w Systemie Informacji Oświatowej według danych na 31 marca 2014 r.

Typ szkoły	Liczba uczniów korzystających z zajęć p-p					Liczba uczniów objętych zajęciami p-p ogółem
	dydaktyczno-wyównawczych	korekcyjno-kompensacyjnych	logopedycznych	socjo-terapeutycznych	innych terapeutycznych	
szkoła podstawowa	510 862	173 068	185 115	32 718	62 041	963 804
gimnazjum	246 728	50 058	11 870	18 837	27 612	355 105
zasadnicza szkoła zawodowa	9 765	2 748	1 356	2 486	2 899	19 254
liceum ogólnokształcące	21 053	2 557	431	1 648	3 680	29 369
liceum profilowane	417	24	23	25	44	533
technikum	28 085	2 869	279	1 620	3 645	36 498
technikum uzupełniające	33	4	28	3	2	70
szkoła policealna	138	24	37	114	49	362

włączająca zadaniem na dziś polskiej szkoły”, „Edukacja włączająca - przyszłość polskiej edukacji”, „Kształcenie uczniów niepełnosprawnych”.

⁴⁰ Strona KOWEZiU: www.koweziu.edu.pl; np.: „ABC doradcy zawodowego. Poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych”, „Materiały dla szkolnego doradcy zawodowego”, „Informator o zawodach szkolnictwa zawodowego”, „Poradnictwo zawodowe w gimnazjum”, „Pomagam mojemu dziecku wybrać zawód i szkołę ponadgimnazjalną. Broszura dla rodziców”.

⁴¹ Strona IBE: www.ibe.edu.pl; m. in.: „Specjalne potrzeby ucznia czy szkoły? Przewodnik po edukacji włączającej pomocą w rozwijaniu kształcenia i uczestnictwa w życiu szkoły”), projekt pt. „Badanie ścieżek edukacyjnych niepełnosprawnych dzieci, uczniów i absolwentów, projekt pt. „Włączający system edukacji i rynku pracy - rekomendacje dla polityki publicznej”.

(ponadgimnazjalna)						
razem	817 081	231 352	199 139	57 451	99 972	1 404 995

Ponadto różnymi formami pomocy bezpośredniej w poradniach psychologiczno-pedagogicznych w roku szkolnym 2013/2014 objętych było ponad 150 tys. uczniów szkół różnych typów.

Tabela 2. Formy pomocy bezpośredniej dla uczniów szkół realizowane przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne w roku szkolnym 2013/2014, wykazane w Systemie Informacji Oświatowej według danych na 31 marca 2014 r.

Formy pomocy świadczonej przez poradnie	uczniowie szkół podstawowych	uczniowie gimnazjów	młodzież nie ucząca się i nie pracująca	uczestnicy form trwających ponad 3 miesiące	uczniowie szkół ponadgimnazjalnych	razem
Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne	17 487	2 181	37	18 127	348	38 180
Terapia logopedyczna	25 659	1 698	36	58 933	776	87 102
Socjoterapia	4 294	1 756	27	3 793	410	10 280
Zajęcia z uczniami zdolnymi	2 187	915	47	1 593	631	5 373
Terapia dla zagrożonych uzależnieniami	106	351	94	321	300	1 172
Zajęcia grupowe aktywizujące do wyboru kierunku kształcenia i zawodu	9 464	106 914	32	2 344	46 285	165 039
Ćwiczenia rehabilitacyjne	1 397	140	3	3 881	51	5 472
Inne formy pomocy indywidualnej	32 947	9 746	577	14 108	5 320	62 698
Inne formy pomocy grupowej	44 574	28 975	425	16 878	22 690	113 542
Porady bez badań	37 745	18 905	1 327	-	9 365	67 342
Porady po badaniach przesiewowych	25 775	1 835	-	-	-	27 610
Badania przesiewowe słuchu - program "Słyszę"	14 300	941	4	-	117	15 362
Badania przesiewowe wzroku - program "Widzę"	7 092	416	-	-	33	7 541
Badania przesiewowe - program	5 375	116	-	-	12	5 503

"Mówię"						
Terapia psychologiczna, w tym psychoterapia	9 704	6 083	1 009	14 070	4 640	35 506
Indywidualne porady zawodowe na podstawie badań	-	12 563	137	-	5 862	18 562
Indywidualne porady zawodowe bez badań	2 590	10 347	132	-	5 150	18 219
Mediacje i negocjacje	1 139	1 021	39	252	420	2 871
Inne zajęcia o charakterze terapeutycznym	11 863	4 362	168	9 484	1 561	27 438
Zajęcia grupowe prowadzone w szkołach i placówkach oświatowych	134 851	90 956	381	8 134	74 867	309 189
Grupy wsparcia	611	580	422	786	780	3 179
Interwencja kryzysowa	1 889	2 025	70	157	1 799	5 940
Razem	391 049	302 826	4 967	152 861	181 417	1 033 120

Wprowadzenie w 2010 r. nowych zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej i ich uelastycznienie w 2013 r. zaowocowało zwiększeniem zakresu rozpoznawanych i zaspokajanych indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych uczniów. W 2012 r. różnymi formami pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkołach objętych było ok. 25% populacji uczniów, w 2013 r. ok. 27%, a w 2014 r. ok. 30%.

Sposób realizacji założeń rozporządzenia regulującego zasady udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej zależy od działań dyrektora przedszkola, szkoły lub placówki. Sposób organizacji z kolei warunkuje zakres dostępności wsparcia dla dzieci, rodziców i nauczycieli oraz zakres dostępnych narzędzi wsparcia dla specjalistów świadczących pomoc.

W latach 2011-2013 realizowany był projekt systemowy „Indywidualizacja procesu nauczania i wychowania uczniów klas I-III szkół podstawowych”, zaprojektowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i wpisany w dokumenty programowe przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (obecnie Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju) jako kluczowy element polityki oświatowej. Osadzony w kontekście wdrażania nowej podstawy programowej kształcenia ogólnego, miał na celu wsparcie w szkołach indywidualnego rozwoju uczniów dostosowanego do zdiagnozowanych potrzeb edukacyjnych tych uczniów oraz ich możliwości psychofizycznych.

Projekt obejmował swoim zasięgiem 16 województw. Realizacja projektu systemowego miała miejsce w latach 2010-2013. W tym czasie organy prowadzące szkoły podstawowe, aplikowały do Instytucji Pośredniczących o wsparcie na realizację programów indywidualizacji nauczania i wychowania w szkołach podstawowych.

Zgodnie z zapisem dokumentacji programowej z marca 2010 r. *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych w zakresie indywidualizacji nauczania realizowanych przez organy prowadzące szkoły w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, Ministerstwo Edukacji Narodowej wyznaczyło Instytut Badań Edukacyjnych do monitorowania efektów działań realizowanych w projekcie oraz przeprowadzenia ewaluacji na wybranej próbie organów prowadzących, realizujących projekty systemowe w ramach poddziałania 9.1.2 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki w zakresie indywidualizacji procesu nauczania i wychowania uczniów.

Cele badania ewaluacyjnego ściśle wiązały się z etapami realizacji projektu, począwszy od identyfikacji sposobów wdrażania projektu w szkołach i analizy czynników utrudniających organom prowadzącym przystępowanie do niego, poprzez ocenę stanu przygotowania szkół do prowadzenia projektu, poznanie postaw nauczycieli nauczania wczesnoszkolnego dotyczących indywidualizacji nauczania i wychowania, aż po zebranie opinii dyrektorów o realizowanych projektach i ocenę jego skuteczności i użyteczności. Badania ewaluacyjne wykazały, że najwięcej szkół prowadziło zajęcia dla uczniów ze specyficznymi trudnościami w pisaniu i czytaniu oraz dla dzieci z trudnościami w zdobywaniu umiejętności matematycznych (zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze z języka polskiego i matematyki). W dalszej kolejności najczęściej realizowanymi zajęciami były te rozwijające zainteresowania uczniów szczególnie uzdolnionych, logopedyczne dla dzieci z zaburzeniami mowy oraz zajęcia dla dzieci z wadami postawy. Podczas realizacji projektu, większość szkół uzyskała również materiały dydaktyczne i specjalistyczne wyposażenie potrzebne do prowadzenia zajęć w tym projekcie.

Ewaluacja projektu przyniosła wymierne rezultaty w postaci wypracowanych narzędzi badawczych, które w przyszłości mogą zostać wykorzystane do pomiaru postaw nauczycieli z wyższych etapów edukacyjnych oraz szczegółowego opracowania wyników i rekomendacji czterech etapów badawczych. Przedstawione w nim informacje mogą być wykorzystane przez instytucje oświatowe w różnych obszarach, zarówno dydaktycznym, jak i operacyjnym.

Na przestrzeni ostatnich 4 lat zwiększyła się liczba uczniów niepełnosprawnych, kształcących się w szkołach ogólnodostępnych, co wiąże się z koniecznością zapewnienia im - zgodnie z ich indywidualnymi potrzebami i możliwościami psychofizycznymi - przez szkoły, organizacji kształcenia specjalnego, w tym udzielenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej, adekwatnie do rozpoznanych potrzeb i możliwości.

Tabela 3. Liczba dzieci i młodzieży niepełnosprawnych posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego w szkołach ogólnodostępnych w latach 2008-2014.

Nazwa i typ jednostki	2008/2009		2012/2013		2013/2014		2014/2015	
	publiczna	niepubliczna o uprawnieniach szkoły publicznej	publiczna	niepubliczna o uprawnieniach szkoły publicznej	publiczna	niepubliczna o uprawnieniach szkoły publicznej	publiczna	niepubliczna o uprawnieniach szkoły publicznej
szkoła podstawowa	36 420	480	34 467	881	35 530	1 036	38 091	1 397
gimnazjum	23 986	266	21 874	474	21 736	628	21 736	721
zasadnicza szkoła zawodowa	1 918	39	2 318	63	2 486	87	3 005	112
liceum ogólnokształcące	3 066	151	2 993	224	3 093	264	3 219	330
liceum profilowane	806	8	221	3	105	1	0	0
technikum	1 084	7	1 539	24	1 719	46	2 093	62
liceum ogólnokształcące uzupełniające dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych	21	0	10	0	0	0	0	0
technikum uzupełniające dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych	17	0	17	0	9	0	0	0
szkoła policealna (ponadgimnazjalna)	206	1	84	19	85	10	50	3
sześćioletnia ogólnokształcąca szkoła muzyczna I stopnia	2	0	2	0	4	1	8	1
sześćioletnia szkoła muzyczna I stopnia	37	12	49	12	55	14	51	17
czteroletnia szkoła muzyczna I stopnia	36	14	38	3	37	5	39	5
sześćioletnia ogólnokształcąca szkoła muzyczna II stopnia	3	0	6	0	5	0	7	0
sześćioletnia szkoła muzyczna II stopnia	6	0	3	0	7	0	8	0
sześćioletnia ogólnokształcąca szkoła sztuk pięknych	7	0	11	1	16	0	19	2
czteroletnie liceum plastyczne	11	3	18	2	19	3	22	0

policealna szkoła artystyczna	0	1	0	15	0	19	0	22
razem	67 626	982	63 650	1 721	64906	2114	68348	2672

Ministerstwo Edukacji Narodowej stwarza warunki organizacyjno-prawne do kształcenia, wychowania i opieki pedagogicznej wszystkim dzieciom i młodzieży, w tym ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a więc również dzieciom z różnymi rodzajami niepełnosprawności, w szkołach wszystkich typów i rodzajów - ogólnodostępnych, integracyjnych lub specjalnych. Wdrażanie opracowywanych rozwiązań prawnych i organizacyjnych w szkołach jest kontrolowane i analizowane. Analizowanie funkcjonowania i efektów dotyczących m. in. kształcenia specjalnego w różnych formach organizacyjnych jest prowadzone poprzez analizę danych gromadzonych w Systemie Informacji Oświatowej, wyników nadzoru pedagogicznego oraz wpływających do Ministerstwa Edukacji Narodowej wniosków i uwag, dotyczących realizacji kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Rokrocznie minister właściwy do spraw oświaty i wychowania ustala podstawowe kierunki realizacji przez kuratorów oświaty polityki oświatowej państwa, w szczególności zadań z zakresu nadzoru pedagogicznego, a następnie koordynuje jego wykonywanie na terenie kraju. Kształcenie uczniów niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych należało do jednego z głównych kierunków polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2013/2014. W roku szkolnym 2014/2015 realizowany jest kierunek polityki oświatowej państwa pn. „Edukacja włączająca uczniów niepełnosprawnych”.

Problematyka kształcenia uczniów niepełnosprawnych jest obecna w tematyce prowadzonych kontroli w ramach sprawowanego nadzoru pedagogicznego, ponadto planuje się wzmocnienie działań w tym obszarze. Do planów kontroli, przeprowadzanych przez kuratoria oświaty sukcesywnie są włączane zagadnienia dotyczące kształcenia uczniów z niepełnosprawnościami.

W roku szkolnym 2012/2013 przeprowadzone zostały kontrole:

- organizacji zajęć rewalidacyjnych, w tym liczby godzin i rodzaju tych zajęć oraz ich zgodności z zaleceniami zawartymi w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego z uwagi na niepełnosprawność, w ogólnodostępnych publicznych szkołach podstawowych, gimnazjach, liceach ogólnokształcących i zasadniczych szkołach zawodowych;
- zgodności organizacji zajęć rewalidacyjno-wychowawczych z przepisami prawa w publicznych przedszkolach, szkołach podstawowych, gimnazjach oraz publicznych i niepublicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych i ośrodkach rewalidacyjno-wychowawczych.

W roku szkolnym 2013/2014 przeprowadzone zostały kontrole:

- organizacji kształcenia uczniów niepełnosprawnych w publicznych przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych, w publicznych przedszkolach i szkołach

ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi oraz w publicznych przedszkolach i szkołach integracyjnych.

W roku szkolnym 2014/2015 w ramach nadzoru pedagogicznego prowadzone są kontrole m. in.:

- „Prawidłowość organizacji zajęć rewalidacyjnych, w tym liczba godzin i rodzaj tych zajęć oraz ich zgodność z zaleceniami zawartymi w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego z uwagi na niepełnosprawność w szkole ogólnodostępnej” - w publicznych przedszkolach, szkołach podstawowych, gimnazjach, oddziałach ogólnodostępnych i/lub integracyjnych;
- „Prawidłowość wydawania przez zespoły orzekające działające w poradniach psychologiczno-pedagogicznych orzeczeń o potrzebie kształcenia specjalnego” - w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych.

Realizacja planów nadzoru pedagogicznego kuratorów oświaty jest, w cyklu comiesięcznym, monitorowana, co daje bieżący obraz stopnia wykonywania zadań objętych w danym roku szkolnym nadzorem pedagogicznym. Gromadzone są także informacje dotyczące wykonywania przez kuratorów oświaty zadań nieujętych w planie nadzoru pedagogicznego - realizacji kontroli doraźnych. Przekazane przez kuratorów oświaty wnioski, zgodnie z § 19 rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego⁴², stanowią materiał do przygotowania informacji zbiorczej dotyczącej realizacji zadań z zakresu nadzoru pedagogicznego w szkołach i placówkach w danym roku szkolnym. Pozwalają również na sformułowanie rekomendacji, które minister właściwy do spraw oświaty i wychowania uwzględnia ustalając kierunki realizacji polityki oświatowej państwa.

Na podstawie analizy wyników prowadzonych kontroli w ramach nadzoru pedagogicznego, jak i rekomendacji projektu pn. „Wzmocnienie systemu wspierania rozwoju szkół ze szczególnym uwzględnieniem doskonalenia nauczycieli i doradztwa metodycznego” (projekt realizowany przez MEN w ramach POKL, Priorytet III Wysoka jakość oświaty, Poddziałanie 3.3.1 Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli), Ministerstwo Edukacji Narodowej przygotowało rozwiązania legislacyjne mające na celu stworzenie systemu kompleksowego wspomaganie przedszkoli, szkół i placówek w oparciu o trzy rodzaje instytucji - placówki doskonalenia nauczycieli, poradnie psychologiczno-pedagogiczne oraz biblioteki pedagogiczne. Stosowanie nowych form wspomaganie jest obecnie opcjonalne, od 1 stycznia 2016 r. będzie obowiązkowe.

W raporcie z realizacji tego projektu sformułowano rekomendacje dotyczące zmian w systemie doskonalenia nauczycieli, w których wskazano na konieczność powiązania systemu doskonalenia nauczycieli z systemem wspomaganie szkół i placówek tak, aby

⁴² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz. U. Nr 168, poz. 1324, z późn. zm.).

kierowane do nauczycieli doskonalenie zawodowe pomogło im rozwiązywać problemy zaistniałe w danym środowisku szkolnym.

Efektom tych prac jest zmiana rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 listopada 2009 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (Dz. U. Nr 200, poz. 1537 i z 2012 r., poz. 1196) oraz wydanie nowego rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz. U. poz. 199).

Ww. regulacje zobowiązują placówki doskonalenia nauczycieli i poradnie psychologiczno-pedagogiczne do realizacji zadań przez:

- 1) organizowanie i prowadzenie wspomagania szkół i placówek, polegającego na zaplanowaniu i przeprowadzeniu działań mających na celu poprawę jakości pracy szkoły lub placówki w zakresie wynikającym z zadań lub z potrzeb wspomaganego przedszkola, szkoły lub placówki obejmującego m.in.:
 - pomoc w diagnozowaniu potrzeb szkoły lub placówki,
 - ustalenie sposobów działania prowadzących do zaspokojenia potrzeb szkoły lub placówki,
 - zaplanowanie form wspomagania i ich realizację,
 - wspólną ocenę efektów i opracowanie wniosków z realizacji zaplanowanych form wspomagania;
- 2) organizowanie i prowadzenie sieci współpracy i samokształcenia dla nauczycieli, specjalistów wychowawców i specjalistów udzielających pomocy psychologiczno-pedagogicznej, zatrudnionych w szkołach i placówkach oraz dyrektorów szkół i placówek, którzy w zorganizowany sposób współpracują ze sobą w celu doskonalenia swojej pracy, w szczególności przez wymianę doświadczeń.

Oferta wspomagania szkół, tworzona przez placówki doskonalenia nauczycieli oraz poradnie psychologiczno-pedagogiczne będzie:

- wynikać z analizy indywidualnej sytuacji szkoły,
- odpowiadać na specyficzne potrzeby szkoły,
- obejmować cały proces wspomagania, poczynając od przeprowadzenia, we współpracy ze szkołą lub placówką, diagnozy jej potrzeb, poprzez pomoc w realizacji zaplanowanych działań, towarzyszenie w trakcie wprowadzanej zmiany, aż po wspólną ze szkołą lub placówką ocenę efektów i współpracę przy opracowaniu wniosków do dalszej pracy.

Wśród nowych regulacji zawartych w przepisach w sprawie zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradni specjalistycznych, wyróżnić należy również doprecyzowanie zadań poradni dotyczących wsparcia przedszkoli

i szkół we właściwej organizacji kształcenia dzieci i młodzieży niepełnosprawnych. Może ono być realizowane jako współpraca w określaniu nie tylko niezbędnych warunków do nauki, ale także sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych, w tym z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych.

28 lutego 2013 r. podpisane zostało również rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie szczegółowych zasad działania bibliotek pedagogicznych, w którym do zakresu ich działalności wprowadzono ww. zadania związane z organizacją i prowadzeniem wspomaganie szkół i placówek oraz sieci współpracy i samokształcenia dla nauczycieli i dyrektorów szkół.

Wyżej opisane wspomaganie powinno sprzyjać podnoszeniu poziomu osiągnięć uczniów i wyrównywaniu szans edukacyjnych uczniów, w tym uczniów niepełnosprawnych, opierać się na efektach kształcenia, w szczególności wynikach ewaluacji zewnętrznej i wewnętrznej szkoły lub placówki, oraz wynikach sprawdzianu i egzaminów zewnętrznych.

Wprowadzane zmiany zwiększą dostępność form doskonalenia zawodowego dla nauczycieli wszystkich typów szkół i placówek. System wspomaganie szkół i placówek umożliwi dostosowywanie oferty placówek doskonalenia nauczycieli, poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz bibliotek pedagogicznych do rzeczywistych potrzeb danej szkoły lub placówki, a wprowadzenie nowych długofalowych form wspomaganie - w ramach których nauczyciele nie tylko zdobędą potrzebną im wiedzę i umiejętności, ale również otrzymają pomoc w wykorzystywaniu tej wiedzy i umiejętności w pracy zawodowej - zwiększy motywację nauczycieli do aktywnego uczestnictwa w doskonaleniu zawodowym.

Ponadto, Ministerstwo Edukacji Narodowej współpracowało również z Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego nad opracowaniem nowego rozporządzenia w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. Od roku akademickiego 2012/2013 uczelnie prowadzą studia oraz studia podyplomowe w ramach modułów kształcenia na podstawie przepisów określonych w rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. Zmieniając standardy kształcenia nauczycieli, założono, że każdy absolwent studiów wyższych zrealizowanych na podstawie przepisów ww. rozporządzenia będzie posiadał przynajmniej w stopniu podstawowym wiedzę pedagogiczną i psychologiczną, w tym w zakresie wychowania, z uwzględnieniem przygotowania do pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Tym samym po zakończeniu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela absolwent będzie posiadał wiedzę psychologiczną i pedagogiczną pozwalającą na rozumienie procesów rozwoju, socjalizacji, wychowania i nauczania – uczenia się, w tym m. in.: specyfiki funkcjonowania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Podsumowanie

Ministerstwo Edukacji Narodowej poprzez stwarzanie rozwiązań legislacyjnych oraz podejmowanie szeregu działań wspomagających kadre pedagogiczną szkół, wskazuje na konieczność stosowania indywidualizacji w procesie nauczania i wychowania w szkołach, zgodnie z rozpoznanymi potrzebami i możliwościami uczniów, w tym uczniów niepełnosprawnych. Pracę kadry pedagogicznej szkół w ww. zakresie wspomagają również inne podmioty oświatowe jak np. poradnie psychologiczno-pedagogiczne i placówki specjalne.

Jednocześnie Ministerstwo Edukacji Narodowej dostrzega potrzebę wsparcia szkół w pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z niepełnosprawnościami. Ważne jest dalsze wdrażanie edukacji włączającej, ze szczególnym uwzględnieniem zapewnienia wysokiej jakości kształcenia wszystkich uczniów. Niezbędne w tym celu jest rozwijanie wiedzy i umiejętności nauczycieli i dyrektorów szkół, w tym w zakresie współpracy z rodzicami, rozwijanie systemu kompleksowego wsparcia szkół z wykorzystaniem lokalnych zasobów (w tym kadry i wyposażenia szkół specjalnych oraz ośrodków: specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych i młodzieżowych ośrodków socjoterapii).

W celu realizacji ww. potrzeb w nowej perspektywie finansowej na lata 2014-2020 zaplanowano realizację projektów zarówno na poziomie regionalnym jak i centralnym, których celem będzie wsparcie jednostek systemu oświaty w zakresie indywidualizacji pracy z uczniem, w tym ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i uczniem młodszym. Projektowane działania umożliwią m. in. pozyskanie przez przedszkole, szkołę lub placówkę sprzętu specjalistycznego, pomocy i środków dydaktycznych, koniecznych do rozpoznawania potrzeb, wspomagania rozwoju i prowadzenia terapii dzieci i młodzieży oraz opracowanie narzędzi do specjalistycznej diagnozy przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Kadra pedagogiczna przedszkoli, szkół i placówek systemu oświaty, w tym poradni, będzie mogła skorzystać z różnych form przygotowania do efektywnej pracy z dziećmi i młodzieżą ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, co zapewni organizowanie i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej odpowiednio do rozpoznaných indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych dzieci i młodzieży.

Kontynuowane będą również prace legislacyjne służące podnoszeniu jakości kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.